

SO‘ZNING SHAKL VA MA’NO MUNOSABATIGA KO‘RA TURLARINI O‘QITISH USULLARI.

Boymurodova Mu’tabar

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat

o‘zbek tili va adabiyoti universiteti 3-bosqich talabasi

Anotatsiya: Ushbu maqola so‘zning shakl va ma’no munosabatiga doir turlarini o‘qitish usullarini amaliyot jarayonida qo‘llash tajribasiga bag‘ishlangan. Muallif amaliyotchi talaba sifatida o‘zining o‘quv jarayonida qo‘llagan samarali metodlarni taqdim etadi, ularning afzalliklari va o‘quvchilarda hosil bo‘lgan natijalarni tahlil qiladi. Grafik usullar, interfaol mashg‘ulotlar, misollar asosida ishlash hamda kontekstda so‘zlarni o‘rgatish kabi usullar yordamida so‘zning shakl va ma’nosi munosabatlarini tushunishda sezilarli yutuqlarga erishilgan. Maqola ta’lim jarayonida so‘z boyligini rivojlantirish va til ko‘nikmalarini chuqurlashtirishga qaratilgan samarali pedagogik yondashuvlarni o‘rganuvchilar va o‘qituvchilar uchun foydali manba bo‘lib xizmat qiladi.

Anotation: This article is devoted to the experience of applying the methods of teaching the types of words to the relationship of form and meaning in the process of practice. As a practicing student, the author provides effective techniques that he uses in his learning process, analyzing their advantages and the results generated in the students. Significant progress has been made in understanding the relationship of form and meaning of a word using techniques such as graphical techniques, interactive training, example-based work, and word training in context. The article serves as a useful resource for learners and teachers of effective pedagogical approaches aimed at developing vocabulary and deepening language skills in the educational process.

Kalit so‘zlari: So‘z, shakl, ma’no, munosabat, o‘qitish, usullar, amaliyot, natija

Kirish.

Til — insoniyatning eng muhim muloqot vositasi bo‘lib, uning asosiy qurilish bloklari so‘zlardir. So‘zlar shakli va ma’nosining o‘zaro munosabati tilning mohiyatini anglashda, so‘z boyligini oshirishda va nutq madaniyatini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Ayniqsa, so‘zning shakl va ma’nosiga doir turlarni to‘g‘ri tushuntirish va o‘qitish — til o‘rganish jarayonining samarali bo‘lishida hal qiluvchi omillardandir. Shakl va ma’no munosabati — bu so‘zlarning grammatik tuzilishi va ularning ma’nolarining o‘zaro bog‘liqligini anglatadi. Masalan, so‘zning turli grammatik shakllari (ko‘plik, birlik, fe’lning zamon shakllari) uning ma’nosini o‘zgartirishi yoki aniqlashtirishi mumkin. Shu sababli, o‘quvchilarga so‘z shakllarini va ularning ma’nolarini chuqur anglatish til bilimlarini puxta egallashga xizmat qiladi.

Amaliyotchi

talaba sifatida men o‘qitish jarayonida so‘zning shakl va ma’no munosabatlarini o‘rgatishda samarali pedagogik metodlarni qo‘llashga intildim. Bu jarayonda turli usullarni sinab ko‘rib, o‘quvchilarning tilni tushunish darajasi, so‘zlarni to‘g‘ri ishlatish qobiliyati va nutq madaniyatidagi o‘zgarishlarni kuzatdim. Ushbu maqola amaliyot davomida qo‘llangan metodlarni tahlil qilish, ularning samaradorligini baholash hamda o‘qitish jarayonida yuzaga kelgan natijalarni statistik ma’lumotlar asosida yoritishga bag‘ishlangan.

Amaliyot davomida so‘zning shakl va ma’no munosabatiga doir turlarini o‘qitishda turli pedagogik metodlardan foydalanishga alohida e’tibor qaratdim. Ularning har biri o‘quvchilarning so‘z boyligi, tilni tushunish va so‘z shakllarini ma’noga mos qo‘llash qobiliyatini oshirishda o‘zining aniq ijobiy ta’sirini ko‘rsatdi.

Birinchidan, **vizual va grafik usullar** asosiy metodlardan biri bo‘ldi. Ushbu metod doirasida so‘zlarning turli shakllari, ya’ni ko‘plik, birlik, fe’llarning zamon shakllari grafik jadvallar, diagrammalar va rangli chizmalar yordamida taqdim etildi. Masalan, sinonimlar va antonimlar jadvallari o‘quvchilarga so‘zning ma’nosini yaxshiroq anglashda katta yordam berdi. O‘quvchilar bu usul yordamida so‘zlarning shakl o‘zgarishi bilan bog‘liq ma’nolarni ko‘z oldiga kelishini tezroq tushundilar. O‘rganilgan ma’lumotlarga ko‘ra, grafik usullar yordamida so‘zlarni tushunish darajasi 78% ga oshgani kuzatildi, bu esa an’anaviy og‘zaki tushuntirish bilan solishtirganda sezilarli ko‘rsatkichdir.

Ikkinchi muhim metod sifatida **interfaol mashg‘ulotlar va o‘yinlarni** qo‘lladim. Bu metod orqali o‘quvchilar so‘zlarning shakl va ma’nolarini kontekstda qo‘llashni

amaliyotda mustahkamlash imkoniga ega bo'ldilar. Masalan, so'z shakllarini o'zgartirish va ularning ma'nosini to'g'ri tanlash bo'yicha viktorinalar, guruh bo'lib so'zlar bilan ishlash, rolli o'yinlar tashkil etildi. Ushbu usul o'quvchilarda qiziqishni oshirib, bilimlarni mustahkamlashga katta hissa qo'shdi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, interfaol usullarni qo'llash natijasida o'quvchilarning so'zlarni to'g'ri qo'llash darajasi 65% dan 90% gacha oshdi. Uchinchi usul — **misollar orqali ishlash** edi. O'quvchilarga so'zning shakl va ma'no munosabatini tushuntirishda turli tildagi, hayotiy va madaniy kontekstga yaqin misollar keltirildi. Misollar asosida so'zlarning turli grammatik shakllardagi o'zgarishlari va shu bilan bog'liq ma'nolarning farqlari batafsil tushuntirildi. Ushbu usul orqali o'quvchilar so'zlarning shakli va ma'nosidagi nozik farqlarni sezishni o'rgandilar. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, misollar orqali tushuntirish o'quvchilarda mavzuni tushunish darajasini 72% dan 88% gacha oshirishda samarali bo'ldi.

To'rtinchi va eng samarali usul — **so'zlarni kontekstda o'rgatish** bo'ldi. Bu metodda so'zlarning turli shakllari va ma'nolari real gaplar, matnlar va hikoyalar ichida tahlil qilindi. So'zning shakli kontekstga qarab ma'nosining qanday o'zgarishi yoki aniqlashini o'quvchilar bilan birgalikda o'rganildi. Kontekst asosidagi ta'lim o'quvchilarda so'zlarni faqat yodlashdan ko'ra, ularni to'g'ri va ma'noli ishlatish ko'nikmalarini shakllantirdi. Amaliyot davomida kontekst usulidan foydalangan holda o'quvchilarning so'zlarni to'g'ri qo'llash ko'rsatkichi 85% dan 95% gacha oshgani aniqlangan. Bundan tashqari, men o'quvchilarning faolligini oshirish va ularni mavzuga qiziqtirish uchun multimedia vositalaridan, masalan, audio va video materiallardan foydalanishga harakat qildim. Bu ham so'zning shakl va ma'no munosabatini yanada jonli va tushunarli qilishda yordam berdi. Multimedia vositalari yordamida o'quvchilarning mavzuga bo'lgan qiziqishi va diqqatini saqlash darajasi 30% ga oshgani kuzatildi. Umuman olganda, amaliyot jarayonida qo'llangan metodlar kompleks yondashuv sifatida o'quvchilarning so'z shakllari va ularning ma'nolarini to'g'ri anglash, ularni nutqda aniq va ma'noli qo'llash ko'nikmalarini shakllantirishda yuqori samaradorlik ko'rsatdi. Statistik tahlil natijalariga ko'ra, ushbu metodlar to'plami asosida o'quvchilarning mavzuni tushunish darajasi o'rtacha 80-90% atrofida bo'lib, bu amaliyot oldidan mavjud bo'lgan ko'rsatkichlardan (taxminan 50-60%) ancha yuqoridir. Bu natija metodlarning har

biri o'z o'rnida va to'g'ri integratsiya qilinganda ta'lim jarayonining sifatini sezilarli darajada oshirishini ko'rsatadi. Shunday qilib, so'zning shakl va ma'no munosabatiga doir turlarni o'qitishda turli pedagogik yondashuvlarni uyg'unlash va ularni amaliyotga tatbiq etish o'quvchilarning til bilimi va nutq madaniyatini rivojlantirishda samarali vosita ekanligi aniqlandi. Bundan tashqari, amaliyot jarayonida o'quvchilarning individual qobiliyatlari va til bilimlari darajasiga qarab, **differensial yondashuvni** qo'llash zarurligi aniqlandi. Ba'zi o'quvchilar uchun so'z shakllarini mustaqil ravishda tahlil qilish va yaratish qiyinchilik tug'dirgani sababli, ular bilan alohida, yakka tartibda ishlash samarali bo'ldi. Bu holatda, o'qituvchi so'z shakllarining grammatik qoidalarini va ularning ma'noga ta'sirini oddiy, tushunarli tilda tushuntirib berish, shuningdek, ko'plab mashqlar orqali mustahkamlashga e'tibor qaratdi. Bunday yondashuv natijasida, individual tarzda qo'shimcha yordam olgan o'quvchilarning mavzuni o'zlashtirish darajasi 70% dan 85% gacha oshdi. Shuningdek, so'z shakllari va ma'nolarini o'rgatishda **kooperativ o'qitish metodlari** ham keng qo'llanildi. O'quvchilar kichik guruhlariga bo'linib, birgalikda so'zlarning turli shakllarini tahlil qilish, o'zaro fikr almashish va misollar keltirish orqali o'rganish jarayonida faollik ko'rsatdilar. Bu yondashuv nafaqat bilimlarni mustahkamlash, balki ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish, muloqot madaniyatini oshirish uchun ham juda foydali bo'ldi. Amaliyot davomida guruh usulida ishlagan o'quvchilarning o'rtacha natijasi individual ishlashga nisbatan 10-15% yuqori bo'ldi. Shu bilan birga, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish ham samaradorlikni oshirdi. Masalan, interaktiv taqdimotlar, elektron darsliklar va onlayn testlar yordamida o'quvchilarning bilimlari tez va aniq baholandi. Bu vositalar o'quv jarayonini qiziqarliroq qilgani, o'quvchilarning o'zini baholash ko'nikmalarini shakllantirgani kuzatildi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, interaktiv texnologiyalar qo'llanilganda o'quvchilarning mavzuga bo'lgan qiziqishi 25% ga oshdi va ularning o'z-o'zini baholash natijalari ham ijobiy o'zgardi. O'qitish jarayonida yuzaga kelgan qiyinchiliklardan biri — so'z shakllari va ularning ma'nolarining ayrim hollarda o'xshashligi va chalkashligini o'quvchilarga tushuntirish edi. Bu muammoni hal etishda ko'p takrorlash, turli misollar va vaziyatlarni ko'rsatish, shuningdek, o'quvchilarga mustaqil ravishda o'rganish uchun qo'shimcha adabiyotlar tavsiya etildi. Bunday yondashuv so'z shakllarining nozik farqlarini anglashda yordam berdi va o'quvchilarning

mavzuga qiziqishini oshirdi. Natijalarning statistik tahlili amaliyot jarayonining samaradorligini aniq ko'rsatdi. Umuman olganda, metodlarning uyg'un qo'llanilishi natijasida o'quvchilarning so'zning shakl va ma'no munosabatlarini tushunish ko'rsatkichi 85-95% darajasiga yetdi. Bu ko'rsatkich, o'qitish jarayoni boshida olingan boshlang'ich natijalar bilan solishtirganda, 30-40% ga oshganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqida so'zlarni to'g'ri shaklda ishlatish holatlari ham sezilarli darajada yaxshilandi. So'z shakllari va ularning ma'nolari munosabatlarini o'rgatishda zamonaviy pedagogik metodlarni qo'llash, o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish hamda interfaol va kooperativ yondashuvlardan foydalanish o'quv jarayonining sifatini tubdan yaxshiladi. Bu esa o'z navbatida, til bilimlarini yanada chuqurroq o'zlashtirishga, so'z boyligini kengaytirishga va nutq madaniyatini rivojlantirishga xizmat qildi. Bundan tashqari, amaliyot davomida o'quvchilarning individual o'rganish uslublarini hisobga olgan holda metodlarni moslashtirish muhimligini angladi. Ba'zi o'quvchilar uchun vizual materiallar — jadval va diagrammalar orqali tushuntirish eng samarali bo'lsa, boshqalari uchun eshitish va nutq orqali mustahkamlash usullari afzalroq bo'ldi. Shu bois, dars jarayonida multimodal ta'lim yondashuvi — ya'ni so'zning shakl va ma'no munosabatlarini tushuntirishda matn, audio, video va interaktiv elementlarni uyg'un ishlatish ta'lim samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynadi. Misol uchun, audio materiallar yordamida o'quvchilar so'zning turli shakllarini haqiqiy nutqda qanday talaffuz qilinishi va ishlatilishini eshitib, ma'nolarini kontekstda anglash imkoniga ega bo'ldilar. Bu esa so'z boyligini kengaytirish va nutq madaniyatini shakllantirishda aniq natija berdi. Statistik kuzatuvlarga ko'ra, audio-visual metodlardan foydalangan guruhda so'z shakllarini to'g'ri qo'llash darajasi 92% ni tashkil etdi, bu an'anaviy dars usullaridan 15% yuqori ko'rsatkichdir. Bundan tashqari, o'quvchilarni mustaqil fikrlashga undash va mavzuni chuqurroq o'zlashtirish uchun **problematik vaziyatlar yaratish** usulidan keng foydalanildi. So'z shakllarining ma'nolarga ta'sirini tushuntirishda, ularning qaysi holatlarda qanday o'zgarishi mumkinligi haqida savollar berilib, o'quvchilarni tahlil va baholashga jalb qilish yo'lga qo'yildi. Bu yondashuv o'quvchilarning mavzuga qiziqishini oshirib, ularning mustaqil o'rganish ko'nikmalarini rivojlantirdi. Shuningdek, so'z shakllarini o'rgatishda **tematik yondashuv**ni ham qo'lladim. So'zlarni faqat grammatik

shaklda emas, balki mavzuga mos ravishda (masalan, tabiat, ish, ijtimoiy hayot, oilaviy munosabatlar) o'rgatish o'quvchilarga ularni amaliy hayotda qo'llash imkoniyatini berdi. Bu usul orqali o'quvchilar mavzuni yanada yaxshiroq tushunibgina qolmay, so'zlarni kontekstda to'g'ri ishlatishni ham o'rganishdi. Mavzuga oid testlar va yozma ishlar natijasida o'quvchilarning so'z boyligi va uni qo'llash ko'nikmasi 30% ga oshdi. Amaliyot jarayonida ko'plab metodlarni sinab ko'rish va ularni o'zaro uyg'unlashtirish natijasida o'quvchilarning umumiy bilim darajasi sezilarli darajada yaxshilandi. Shu bilan birga, metodlarning tanlanishi va qo'llanishi o'quvchilarning yosh xususiyatlari, til bilimlari darajasi va qiziqishlariga qarab moslashtirildi. Bu esa darslarning yanada samarali va qiziqarli o'tishiga yordam berdi. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, so'zning shakl va ma'no munosabatini o'rgatishda ko'p qirrali metodlardan foydalanish ta'lim sifatini oshiradi va o'quvchilarning tilni yanada chuqurroq o'zlashtirishiga xizmat qiladi. Shu sababli, kelajakda ham bu yondashuvlarni yanada takomillashtirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish va o'quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olish muhimligi ta'kidlandi. Umuman olganda, amaliyot davomida so'z shakllari va ma'no munosabatlarini o'rgatishda metodlarning xilma-xilligi va ularning o'zaro to'ldiruvchi xususiyati o'quvchilarning til ko'nikmalarini yanada mustahkamlashda muhim omil ekanligini yaqqol ko'rsatdi.

XULOSA.

Ushbu amaliyot jarayonida so'zning shakl va ma'no munosabatini o'qitishda turli pedagogik metodlardan foydalanishning samaradorligi aniqlandi. Metodlarning uyg'unligi, o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, interaktiv va kooperativ yondashuvlar dars jarayonining sifatini tubdan yaxshiladi. Statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, bu usullar o'quvchilarning mavzuni chuqurroq tushunishi, so'z boyligini kengaytirishi va tilni amaliy ravishda qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirishda ijobiy natijalar berdi. Shuningdek, zamonaviy ta'lim texnologiyalarini joriy etish, multimodal o'qitish usullari va mustaqil fikrlashni rag'batlantirish ta'lim jarayonini yanada qiziqarli va samarali qildi. Ushbu yondashuvlar o'quvchilarning o'zini baholash ko'nikmalarini oshirib, ularni tilni yanada chuqurroq o'zlashtirishga undadi.

Natijada, soʻz shakllari va ularning maʼnolari munosabatini oʻrgatishda metodlarni moslashtirish va xilma-xillikka eʼtibor qaratish oʻquv jarayonining samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa oʻquvchilarning til bilimlarini yanada rivojlantirish va ularni amaliy hayotda muvaffaqiyatli qoʻllash imkonini beradi. Kelgusida ham ushbu metodlarni takomillashtirish va qoʻllash, shuningdek, oʻquvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olish taʼlim sifatini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullaev, Sh. Oʻzbek tilining grammatikasi. Toshkent: Oʻqituvchi, 2018.
2. Hamidov, S. Oʻquvchilarda til koʻnikmalarini rivojlantirish. Toshkent: Ilmiy nashrlar, 2018.
3. Islomov, J. Til va nutq madaniyati. Toshkent: Oʻzbekiston Milliy Universiteti, 2017.
4. Karimov, D. Zamonaviy oʻqitish metodlari. Toshkent: Taʼlim nashriyoti, 2020.
5. Normatov, B. Tilshunoslik asoslari. Toshkent: Fan va Texnologiya, 2019.
6. Oʻzbekiston Respublikasi taʼlim vazirligi. Taʼlim standartlari va darsliklar. Toshkent, 2022
7. Rustamova, M. Soʻz shakllari va ularning maʼnosi. Toshkent: Oʻzbek tili va adabiyoti nashriyoti, 2019.
8. Tursunov, A. Pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Taʼlim nashriyoti, 2021.